

delem, mely itt is nagyobb részt nyíl lövésre szorított, míg nem a krónikások által említett végzetes zápor megeredt, mely a csata sorsát eldöntötte. Mert mikor a kunok újait feszítő húrok eláztak, a Rátold nembeli Loránt csapatának rohama előtt végre megdőltek az ellenség sorai s a lándzsával és karddal jobban bánni tudó magyarok dühének roppant számban estek áldozatul. Ezt tanusítják a nagy csonthalmok, melyek a Szűcs József és Maczelka József földein az elesettek tetemeit századokon keresztül megőrizték, míg nem azok a tiszai árvizek elleni védekezés céljából 1877. és 1880-ban határunk oltalmára az újon megerősített védgátba beletömettek. Ezt tanusítja a maguktól a kunoktól eredt Kurgan vagyis sírhalom elnevezés, melyet Korhány alakban a magyar nép századokon át megőrizett s mely névvel az ottani táj mind napjainkig neveztetik. Ez a hely-név maga a nyelvtörténeti igaz hagyomány, mely a rég lefolyt s egyébként határunk lakói előtt feledésbe ment nagy eseménynek változatlan és hamisítatlan bizonyítéka.

II.

A kivert ellenség a tatárokkal együtt ismét betör a hazába, de visszaveretik. — Mennyiben volt e vidék a kunoké? — Ezek elterjedése. — László király ragaszkodik hozzájuk. — Itteni szállásaik. — További rakonczátlankodásaik. — A király meggyilkoltatása. — A haza nyomoruságában a kunok szerepe. — Az ököljog virágjában. — A Csákok bitör hatalma.

A kunok hatalmát a hódí vereség nem törte meg végképen. Egy részök ugyanis, mint láttuk, Moldvába menekült s a régi krónikások szerint

ott lakó fajrokonaikat s a nogaji tatárokat felbujtogatta arra, hogy ezek hazánkba újra betörjenek, a mi 1285. február elején történt meg, midőn is Gácsország felől Munkács táján berontva, roppant mennyiségben árasztották el az országot s ennek észak-keleti részét „Pestig tűzzel, vassal pusztítják, a csak kevéssel azelőtt megnépesült falvakat kifosztják, a lovakat szokásuk szerint leöldösik, részben foglyul viszik magukkal, a barmokat elhajtják“¹ stff. A király hadai és legkivált egyes főurak csapatai azonban útjokat álltak s nagy öldöklést követtek el soraikban. A tatárok tehát, minthogy a hó és eső is igen sok kárt tett bennök, csakhamar visszafordultak s Erdély felé, hol újra többször vereséget szenvedtek, sokszoros kudarczot vallva, az országból kitakarodtak. Hogy e tatár pusztítás vidékünket is érte volna, arra semmi adat: sincs s a körülményeket egybevetve nem is valószínű. A mi kár és baj ez időben vidékünket érte, az az itt maradt kunoktól származott, kik eddigi rabló életmódjukat és féktelenkedéseiket folytatták. Kitűnik ez egyebek közt a királynak ez évi április 26-án kiadott egyik leveléből, melyben László, a már ismert Tamást, a Csanád nembeli Pongrácz fiát, a maga Csanád-, Arad- és Temesmegyei családi birtokaiban megerősíti „s bántatlanul megoltalmaztatni kívánja, szintűgy a kunok, mint az ország nemesei és saját nemzetségének tagjai ellenében.“²

A vidék nagyobb része megmaradt régi birtokosai kezén s megvoltak a gyér lakosság egyes

¹ Bonfin Decad. II. lib. IX. Sambucus toldalékjával, 1568-ki kiadás, 332. l.

² Wenzel, Árpádkori új okmt. IX. 419—422.

falvai is, melyek a tatár dulás után úgy a hogy ismét megtelepítették. Láttuk fentebb, hogy a Csák, Csanád és Kalán nemzetségnek s majd a nyúlzigeti apáczáknak, minő nagy számú birtokaik voltak itt a kunok idejében is: úgy hogy ezek szerint teljes bizonyossággal mondhatjuk, hogy ha ezek ide betelepítették s Kézai szerint „mint a fővény elszaporodtak is“, de a terület nagyobb része jog szerint korántsem volt az övék és semmi nyoma annak, hogy Csanád megye déli részén kívül e vidéken rendezett székeik, vagy akár csak kapitányságaik is lettek volna, sőt alkotmánylevelők, melynek a lakóhelyre vonatkozó részét fentebb szó szerint is közöltük, ezt egyenesen kizárja. S ha kisebbségek mellett koronként mégis túlnyomóságra vergődtek, az erőszakos természetökből és katonai egységes szervezetökből magyarázható ki, melynél fogva az itteni ős lakosságot és jogos birtokosságot elnyomni s rettegésben tartani képesek voltak, mivelhogy a Duna, Tisza, Körös, Maros és Temes közeinek súlypontja egyidőre az ő táborukba esett. László is hamar elfeledtè lázadásukat s kegyével csakhamar ismét feléjük fordult, annyival inkább, mert a főhatalmon és javakon veszekedő, s a király személye ellen is pártot ütő főurak és főpapok körében kevés biztonságra és hűségre számíthatott. A kunok közül választá ismét kedveseit szintűgy, mint állandó katonáit, mely utóbbiaknál ép' úgy, mint az azok révén megismert tatároknál és szerezseneknél, önfeláldozást és engedelmességet talált személye irányában, úgy hogy valahányszor ellene a dús javadalmakkal ellátott, de telhetetlen főurak és papok fellázdáltak s fölkelésre csődítették a népet is: a király mindanyiszor Tiszántúlra menekült a kunok közé, hogy személyét és életét bátorságba helyez-

hesse. Ily körülmények közt nem csuda, hogy lelke, mely, úgy látszik, egészen érzelmi befolyások alatt állott, a zsvány főuraktól, kik a garázdálkodás és jószág rablás tekintetében semmivel sem voltak jobbak a kunoknál, mindinkább elidegenedett és a kunokkal forrott össze, kikhez anyjáról vérségi kapcsok is fűzték; ezek pedig viszont a király kegye által még inkább megerősítették garázda természetökben. Kétségtelenül ezektől volt mit szenvedniök továbbra is e vidék birtokosainak. Csanádi Tamást sem óvta meg ettől a királyi pecsétes levél, úgy hogy ő végre megeléglvén a kártételeket és bántalmazásokat, itt hagyta Maros menti uradalmaít s Bihar megyei jószágaira költözött el, melyek központja 1290 Telegd volt, hol a Telegdi családnak lón megalapítója, bár utódai, mint ezt látni fogjuk, továbbra is földesurak maradtak a Maros déli vidékein.¹ Elköltözése előtt azonban nemzetsége tagjaival, királyi jóváhagyás mellett úgy egyezett meg, hogy akár ő, akár unokatestvérei haljanak el mag nélkül, a birtokok kölcsönösen a túlélőre s ennek örökösire szálljanak.²

Ugyan azon évben, melyben Tamás innét elköltözött, László király bevégezte viszontagságok és szenvedélyek által dúlt életét. Ugyanis a főurak, minekutána őt nyílt csatában le nem győzhették, sőt a király a váradi országgyűléssel erélyes végzést hozatott a fosztogató urak ellen s maga is utána látott ezek megbüntetésének: néhány előkelő kunt, László meghittjeit, rábírták,

¹ Telegdi János 1469-ben adja el tömörkényi birtokát 400 arany forinton, hogy magát a török rabságból kiválthassa. Telegdi István 1514-ben, mint csanádi földbirtokos halt meg.

² Borovszky i. m. I. 273.

hogy őt meggyilkolják, a mit ezek Keres-Szezen, Várad mellett, végre is hajtottak. Holt tetemeit, minek utána Mise nádor, a szerecsenek és kunok szörnyű boszút állottak a gyilkosokon, kedvencz tartózkodási helyére s hű kancellár püspökének székhelyére, Csanádra szállították s ott temették el királyi pompával. Az ország azonban a lehető legsiralmasabb állapotban maradt utána hátra. „A városok megfogyatkoztak, a faluk száma a leégetés miatt csaknem megsemmisült, a békés egyetértés teljesen lábbal tiportatott, a gazdagok szegényekké lettek s a nemesek az inség miatt maguk végezték a fárasztó munkákat.“¹ A nemzet „régii dicsősége alászállott“, mint oly országban szokott történni, melyben hosszú időn keresztül háború pusztít s melyben ezen felül a király nem gondol uralkodói kötelességeivel és alattvalói javával, a főurak pedig pártot ütnek az uralkodó ellen, kiszipolyozzák a gyöngébbeket s egymással marakodnak a méltóságok és a jószágok birtokáért.

Az ország ezen nyomorult állapotában vidékünk is osztozott, mely a kunok képében épen keblén hordta a pusztulás fő-fő okozóit. Ezek III. Endre, az új uralkodó, alatt korántsem számíthattak annyi kedvezésre, mint a boldogtalan László alatt, a minthogy az urak a legelső országgyűlésen, Ó-Budán, ki is mondták s a királylyal is felfogadtatták, hogy várat, 1291 vármegyét, méltóságot jövevényre, vendégre, pogányra, vagy nem nemesre, vagy olyanra, ki az országban kárt tesz, nem bíz, s ilyet tanácsába nem fogad. Mindazáltal, mivel a királynak folyton harczban kellett állania, hogy országát az

¹ Thuróczi, Schwandtnernél, I. 190.

idegen hódítók s a rabló főurak ellen megoltalmazhassa, ezért a kunok buzgó támogatására ő is rászorult, a minthogy ezek az osztrák Albert elleni háborúban is seregének egyik fő | 1291 alkatrészt képezték s ez alkalommal, Bécs környékén az osztrákok szerint nagyobb pusztítást, rablást és öldöklést követtek el, mint a minő romlás Ausztriát IV. Béla alatt érte. Nehány évvel később, midőn Endre ugyan ezen Albertnek, mint ipának, támogatására indult, hogy őt a német | 1298 császári trónra segítse, seregének jó részét ismét a kunok képezték. Ily hadi tényezőket a királynak is okvetlen becsben kellett tartania, annyival inkább, mert a kunok a számukra kiadott alkotmány értelmében a nemesek jogaiban részesültek, az országgyűléseknek kiegészítő részét képezték s azon meg is jelentek. Másfelől pedig a magyar urak féktelenkedése és rabló kalandozása országszerte virágjában volt. „Mintha mind az a fék, mind az a békó, melylyel a magyar királyok 300 éve, Sz. István óta, a nemzet erőszakos nyers hajlamait lekötötték, lehullottak, a keresztyénség, az alap, a melyre ők a magyar társadalmat fektették, megingott volna, a pogány kor garázdsága ütötte fel ismét fejét, csakhogy most nem a szomszédok, a külföld, hanem a hazafiak ellen az országban dühöngött, A nemesek... egymás jószágait megrohanták, elfoglalták, házáat felverték, őt magát, embereit elfogták, ha ellenállott, megverték vagy meg is ölték.”¹

A kunok tehát a magyaroktól sem tanultak jó erkölcsöt, az ököljog uralkodott az egész országban s kunok és magyarok egymással versenyezve nyomorgatták kicsapongásaikkal a sze-

¹ Pauler, i. m. II. 567.

gény nemzetet. A hatalmaskodókra, a gonosztevő nagyokra ugyan meghozták a törvényt, de nem volt, ki végrehajtsa.

A legnagyobb garázda épen a határunkbeli birtokos Csák nemzetség egyik tagja, Mátyus úr volt, ki a Dunán innen önálló rabló királyságot szerzett magának s kit a király és a nemzet sem fegyverrel, sem kedvezéssel — mert nádorrá is tették — nem volt képes arra bírni, hogy bitorlásaival felhagyjon. Az ő nemzetsége, melynek egyik tagja Miklós úr, még elég szerény viszonyok közt kezdte pályáját, időközben az ország legelső főurai közé emelkedett. Egy másik Máté még IV. László alatt nádorságra 1282 emelkedett, kit ennek nemsokára bekövetkezett halála után a király régi hive, Péter, követett e méltóságban. De ez is kevés ideig maradhatott abban. E szép és nagy emlékek azonban nem javították meg, legfeljebb megkeményítették a rabló király, Mátyus úr szívét. A Csákok nemsokára nagyobb részt a lázadók táborába állottak át.

12.

A közállapotok romlottsága Károly R. király alatt. — A Szeri Pószak itteni birtokai és garázdálkodása. — Becsei Imre nemzetsége. — Bírja Balidát és Gorzsát. — Mártély a zalavári apátság kezén.

Anjou-házbeli uralkodóink nagy rendetlenségben s teljes ziláltságban vették át az Árpád királyok örökségét. Az uraknak, ideértve a papság egy részét is, féktelensége már régóta minden gonosz szenvedély előtt megnyitotta a kaput s vidékünk a tatárjárás előtti rendezett állapotát, erkölcsi és